

Gedənləri görüb, sən də ibrət al,
İbrət alsan, yatdığın yerin olur gül bağçası.

Türk dilini XII əsrdə dünyanın ən inkişaf etmiş dilləri səviyyəsinə yüksəldən böyük türk mütəfəkkiri Əhməd Yəsəvinin irsi, onun mənəvi keyfiyyətlərə yiyələnməyin zəruriliyi və mənfi sifətlərdən uzaq olmaqla bağlı söylədikləri mühüm əhəmiyyət daşıyır. Onları yadda saxlamaq, gənc nəsə çatdırmaq lazımdır.

Ədəbiyyat

1. Qaraoğlu F. Tarixdə iz buraxanlar: Əhməd Yəsəvi. <http://www.baki-xeber.com/siyaset/52510.html>
2. Əhməd Yəsəvi. Divani-Hikmət. Bakı: "Çaşıoğlu", 2004.

АХМЕД ЯСАВИ О ВАЖНОСТИ ОВЛАДЕНИЯ НРАВСТВЕННЫМИ КАЧЕСТВАМИ резюме

В статье рассказывается об идеях Ахмеда Ясави про нравственных качествах. Отмечается, что Ахмед Ясави – один из самых ярких личностей турецкой литературы и славился очень набожным человеком. С него надо было брать пример и боготворить. Поэтому его труды богаты воспитательными идеями. В данной статье автор исследует идеи Ахмеда Ясави о важности овладения моральными качествами.

AHMED YASAVI ABOUT THE IMPORTANCE OF CALLING MORAL QUALITIES summary

The article tells about the ideas of Ahmed Yasavi about moral qualities. It is noted that Ahmed Yasavi is one of the most prominent personalities of Turkish literature and was famous for a very pious man. I had to take an example from him and idolize. Therefore, his works are rich in educational ideas. In this article, the author explores the ideas of Ahmed Yasavi about the importance of mastering moral qualities.

MƏKTƏBƏQƏDƏR DÖVRDƏ UŞAQLARIN İNKİŞAFINDA MƏNƏVİ TƏRBIYƏNİN ROLU

Almaz Əhmədova,

ADPU-nun Məktəbəqədər təhsilin pedaqogika və metodikası
kafedrasının baş müəllimi

Açar sözlər: məktəbəqədər dövr, şəxsiyyət, milli-mənəvi dəyərlər, keyfiyyətin yüksəldilməsi, mənəvi tərbiyə, əməkdaşlıq, sosial mühit;

Ключевые слова: дошкольный этап, личность, национально-нравственные ценности, повышение качества, эмоциональное воспитание, сотрудничество, социальная среда;

Key words: preschool stage, the person, national-moral values, emotional upbringing, developing environment, cooperation, social environment.

Şəxsiyyətin formalaşmasının, gənc nəsəlin cəmiyyət üçün hazırlanmasının mühüm mərhələlərindən biri məktəbəqədər yaş dövrüdür. Uşaqların həyatının ilk illərində fiziki, əqli, mənəvi, estetik inkişafın düz gün qurulması, onların məktəbə hazırlanmaları sahəsində məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin üzərinə böyük vəzifələr düşür.

Bu vəzifələr baxımından müstəqil Azərbaycan Respublikasının təhsil sistemində əsaslı islahatlar gedir. Təhsilin məzmunu, forma və metodlarında milli-mənəvi və ümumbəşəri dəyərlərə əsaslanmaqla ciddi dəyişikliklər aparılır. Belə bir dövrdə respublikanın ən kiçik vətəndaşlarının təlim-tərbiyəsi, onların məktəbə hazırlanmaları prosesinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Gələcək vətəndaşın şəxsiyyət kimi formalaşması isə təhsil sisteminin ilkin pilləsi olan məktəbəqədər müəssisələrdə qoyulur.

Məktəbəqədər təhsilin məzmununun yenilənməsi bu gün aktual problem kimi qarşıda durur və bu sahədə müəyyən işlər görülür.

Müasir təhsilimizin başlıca vəzifəsi dərin və hərtərəfli biliyə, bacarığa, yüksək mədəniyyətə, geniş dünyagörüşünə və milli-mənəvi dəyərlərə yiyələnən, Azərbaycanı dünyanın ən inkişaf etmiş dövlətlərindən birinə çevirməyə qadir olan vətənpərvər insanlar tərbiyə etməkdir.

Ümummilli lider H.Əliyevin milli-mənəvi və dini dəyərlərimiz haqqında bəyanatı gələcək nəsil üçün xüsusilə faydalıdır: “Hər xalqın öz adət-ənənələri, öz milli-mənəvi və dini dəyərləri var. Biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizlə, adət-ənənələrimizlə fəxr edirik! Əgər insan mənsub olduğu millətin milli-mənəvi dəyərlərini anlaya bilmirsə, yaxud onları qəsdən təhrif edirsə, bu, bizi narahat etməlidir”(2).

Məlumdur ki, insanın yaşaması üçün onun mənəvi dünyasının formalaşması həlledici əhəmiyyət kəsb edir. Bu vəzifə isə çox zaman təhsil sisteminə aid edilir.

Təhsil Qanununda deyilir: “Təhsil sisteminin başlıca vəzifəsi... xalqının milli, əxlaqi, mənəvi və mədəni dəyərlərinə dərinliklə yiyələnən, onu qoruyan və daim inkişaf etdirən insan tərbiyə etməkdir” (1).

Buna görə də respublikamıza xalqımızın əsrlər boyu qoruyub saxlamış gözəl adət-ənənələri, yüksək milli, əxlaqi hissləri özündə cəmləşdirən, vətənpərvər, vətənin müdafiəsinə hər an hazır olan nəslin yetişdirilməsi vacibdir.

B.B.Zankovski yazır: “Uşaq şəxsiyyət olmağa o vaxt başlayır ki, o, öz-özünü dərk edir, yavaş-yavaş inkişaf edir və ətrafdakı hər şeyi özündə toplayır. Elə bir zaman gəlir ki, uşaq özünü digərlərindən ayırmağı öyrənir və nəinki başqaları üçün, eləcə də özü üçün şəxsiyyət olmağa başlayır”(7).

Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində milli-mənəvi dəyərlərimizdən sistemli, planlı, müntəzəm istifadə olunduqda, uşaqların milli və ümumbəşəri dəyərlər ruhunda böyüməsi, onların bir vətəndaş, şəxsiyyət kimi formalaşması reallaşır.

İnsanın mənəvi inkişafı prosesi onun bütün həyatı boyu gedir, lakin əsas mənəvi cizgilər uşaq, yeniyetməlik və gənclik yaşlarında formalaşır. Sonradan yeni mənəvi keyfiyyətlər bir o qədər də yaranmır, lakin qazanılmış mənəvi keyfiyyətlər təkmilləşir, tərbiyədəki çatışmazlıqlar aradan qaldırılır.

Azərbaycan xalqının böyük mütəfəkkiri Nəsirəddin Tusi “Əxlaqi-Nasiri” əsərində yazır: “Uşaq süddən ayrıldıqdan sonra, hələ əxlaqi korlanmağa vaxt tapmamış onu tərbiyə etməyə, nizam-intizama öyrətməyə başlamaq lazımdır”(5).

Xalqımız əsrlər boyu özünün gözəl adət-ənənələrini, yüksək milli, əxlaqi hisslərini qoruyub saxlamış, nəsillərdəndən-nəsillərə ötürmüşdür. Xalqını, millətini, vətəninə sevməyən insan ilk növbədə saf, yüksək mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərə malik olmalı, öz xalqının milli-mənəvi dəyərlərini, tarixini dərinliklə bilməli, dövlət rəmzlərinə hörmət etməlidir.

Mənəvi tərbiyənin məzmununa vətənpərvərlik, humanizm, intizamlılıq, kollektivçilik, düzlük və doğruluq, dostluq və yoldaşlıq, xeyirxahlıq, qayğıkeşlik, haqqın, ədalətin gözlənilməsi, insana hörmət hissləri və s. daxildir. Bütün bunlar kiçikyaşlılarda valideynlərə, yaşlılara məhəbbət, hörmət, kiçiklərə qayğı, zəiflərə, kimsəsizlərə yardım, yoldaşa, dostla kömək, düzlük, doğruluq, dözümlülük, halallıq, xeyirxahlıq, səbrlilik, saflıq, təmizlik və s. kimi yüksək insani keyfiyyətlərin aşılmasını asanlaşdırır. Bu keyfiyyətlər insanın mənəvi sifətini xarakterizə edir və onun davranışını ciddi təsir göstərir.

Uşaqların mənəvi tərbiyəsində böyük rolunu təlim, təlimdən-kənar və bağçada keçirilən müxtəlif tədbirlər oynayır.

Məktəbəqədər müəssisələrdə bu məqsədlə keçirilən təlim xarakterli məşğələlərin forma və məzmunu müxtəlifdir. Məşğələdə hər bir mövzu uşaqlara biliklə yanaşı, müəyyən tərbiyəvi keyfiyyət aşılayır ki, məhz bu, tərbiyəçidən böyük bacarıq, pedaqoji ustalığa və məharət tələb edir.

Kiçikyaşlı uşaqların mənəvi tərbiyə prosesində mənəvi şüur, hisslər, vərdişlər və motivlər vəhdətdə təşəkkül taparaq şəxsiyyətin əqidəsini yaradır və şəxsiyyətin mənəvi fəaliyyətini təmin edir. Kiçikyaşlı uşaqların mənəvi tərbiyəsi probleminə məşğələlərdə yer verilməsi onların öyrədilməsinə, onlara istinadən daha yüksək şəkildə dəyərlərin başa düşülməsinə şərait yaradır.

Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində uşaqlara milli-mənəvi dəyərlərin aşılması çox vacib məsələlərdəndir. Bütün bunlar kiçikyaşlılarda valideynlərə, yaşlılara məhəbbət, hörmət, kiçiklərə qayğı, zəiflərə, kimsəsizlərə yardım, yoldaşa, dostə kömək, düzlük, doğruluq, dözümlülük, halallıq, xeyirxahlıq, səbrlilik, saflıq, təmizlik və s. kimi yüksək insani keyfiyyətlərin aşılmasını asanlaşdırır.

Təcrübə göstərir ki, tərbiyəçilər uşaqlarda mənəvi keyfiyyətlərin, milli mənlük şüurunun tərbiyə olunmasında milli dəyərlərdən lazımi səviyyədə istifadə etmirlər. Bunsuz isə uşaqların istər mənəvi inkişafına, istərsə də vətənpərvərlik ruhunda tərbiyəsinə nail olmaq mümkün deyil.

Məlumdur ki, təlim prosesində təhsil vəzifələri ilə yanaşı, tərbiyəvi vəzifələr də həyata keçirilir, lakin təlim prosesində yerinə yetirilən tərbiyənin əsasını müvafiq biliklərin, məlumatların verilməsi təşkil edir.

Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində istər təlim, istərsə də təlimdənkənar vaxtlarda uşaqlarda milli mənlük şüurunun, milli ləyaqəti və vətəndaşlıq dəyanətini formalaşdırmaq; doğma yurdun, torpağın qorunması üçün çalışmaq qabiliyyəti və bacarığını təşəkkül etdirmək; uşaqları ekoloji biliklərlə silahlandırmaq; sözlə işin vəhdətini təmin etmək; vətənə, əməyə, əmək adamlarına məhəbbət hissi aşılamaq – cəmiyyətə layiq vətəndaş yetişdirmək tərbiyəçinin ümdə vəzifəsi olmalıdır.

Kiçikyaşlı uşaqların tələbatının ödənilməsi təlimlə yanaşı, asudə vaxtın səmərəli təşkilindən də asılıdır. Uşaqların mənəvi tələbatının ikinci xüsusiyyəti onun ailəsinin sosial mənafeyi və dünyagörüşü ilə sıx bağlı olmasındadır. Fəaliyyətə görə mənəvi tələbatlar aşağıdakı formalara ayrılır: intellektual əmək, bədii yaradıcılıq, mənəvi və estetik yetkinləşmə, insanlarla ünsiyyət və s.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqların milli-mənəvi dəyərlər əsasında tərbiyəsində mühüm rol oynayan yollardan biri də təlimdənkənar tədbirlərdir. Təlimdənkənar tədbirlər uşaq bağçasında həyata keçirilən təlim-tərbiyə prosesinin tərkib hissələrindəndir. Bu işin həyata keçirilməsi pedaqoji kollektivin üzərinə düşür. Təlimdənkənar tədbirlər vasitəsilə uşaqların məşğələdə aldıkları bilik, bacarıq və vərdislər daha da dərinləşir, möhkəmlənir. Bunlar biliyin yoxlanılması, təcrübə ilə müqayisəsi, sınaqdan keçirilməsidir.

Görkəmli pedaqoq V.A.Suxomlinski qeyd edirdi ki, “Sinifdənkənar iş, öz ideyasına görə, çox qiymətli tərbiyə vasitəsidir. Məhz burada müəllimlə şagird arasında daimi mənəvi ünsiyyət yaranır ki, bunsuz yüksək emosional mədəniyyət tərbiyəsi ola bilməz”(3).

Təcrübə göstərir ki, təlimdənkənar işlərin səmərəli formalarından istifadə edilməsi təlim-tərbiyənin yüksək səviyyədə qurulmasına və uşaqların hərtərəfli inkişafına təsir göstərir. Bunlar uşaqların görüş dairəsini genişləndirmək, fəallıq, müstəqillik, yaradıcılıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək və mədəni davranış vərdislərini yaratmaqla yanaşı, onlarda milli-mənəvi dəyərlərə hörmət, məhəbbət tərbiyə etməyin vasitələrindən birinə çevrilir.

Təlimdənkənar tədbirlərin səmərəliliyini təmin etmək üçün tərbiyənin məqsədyönlülük, hörmət, tələbkərlilik, yaş və fərdi xüsusiyyətlərin nəzərə alınması, dəyərlərə hörmət və s. prinsiplərə əməl edilməlidir.

Təlimdənkənar iş mütəşəkkil, məqsədyönlü pedaqoji prosesin tərkib hissəsi olaraq özünəməxsus məzmun və məqsədə malikdir.

Apardığımız araşdırmalar göstərmişdir ki, uşaqların milli-mənəvi dəyərlər əsasında tərbiyəsinə yönəldilən təlimdənkənar tədbirlərin kompleks şəkildə aparılması daha çox səmərə verir. Onlar məktəbəqədər yaşlı uşaqların hərtərəfli inkişafına kömək edir, uşaqlarda elmi dünyagörüşünün formalaşmasına təkan verir. Belə ki, uşaqlarda vətənə məhəbbət, böyüyə hörmət, xeyirxahlıq, qayğıkeşlik və s. müsbət keyfiyyətlərin yaranmasına kömək edir.

Təlimdənkənar tədbirlər zamanı uşaqların mənəvi tərbiyəsinə təsir göstərmək imkanları daha genişdir. Belə ki, məktəbəqədər tərbiyə və təlim proqramına dair müntəxəbatda proqram üzrə nəzərdə tutulan materiallardan başqa, tərbiyəçi öz işinə yaradıcı yanaşaraq, kiçikyaşlı uşaqların pedaqoji və psixoloji inkişaf xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla, özü də əlavə oxu üçün materiallar

toplayır. Bu materiallardan, ana dilimizə tərcümə olunmuş kiçik həcmli hekayə, nağıl, təmsillərdən və s. istifadə zəruridir. Bunları nəzərə alaraq məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda maraq formalaşdırmaq, onların mənəviyyatını zənginləşdirmək, digər xalqların adət-ənənələrinə hörmətlə yanaşmaq və bunların arasında xalqımızın qədim tarixi, zəngin mənəvi dəyərlərin daşıyıcısı olmasını erkən yaşlardan uşağa aşılamaq vacibdir.

Kiçikyaşlı uşaqlarla müntəzəm aparılan belə işlər insan həyatının çox qaynar, mürəkkəb, böhran mərhələsi olan yeniyetməlik dövründə uşaqların tərbiyəsi üzrə iş sistemini düşünülmüş şəkildə qurmaq üçün əsas verir.

Araşdırmalar göstərir ki, bədii əsərlərdən istifadə o zaman yüksək təlim-tərbiyə əhəmiyyəti kəsb edir ki, uşaqların məşğələ zamanı öyrəndikləri şeir, nağıl, hekayə və s. ədəbi mətnlərlə asudə vaxtda oxunan bədii əsərlər arasında mənə yaxınlığı olsun və oxunan hər bir parça uşağın mənəvi aləminə təsir göstərsin.

Ailə tərbiyəsi şəxsiyyətin formalaşmasında ilk pillədir, sonrakı tərbiyə bu pillə üzərində qurulur. Məhz bu səbəbdən ailənin və məktəbin tərbiyəvi təsirlərinin uzlaşdırılması zəruridir.

Ailə elə ilk kollektivdir ki, uşaq adamlarla ünsiyyətin, bu və ya digər sosial vəzifələri yerinə yetirməyin ilkin sosial təcrübəsini burada toplayır. Ata-ana uşağın ilk tərbiyəçiləridir və onun əsil vətəndaş kimi böyüməsi üçün cəmiyyət qarşısında məsuliyyət daşıyırlar. Uşaq ailənin başqa üzvləri ilə ünsiyyəti vasitəsilə sosial münasibətlərə daxil olur, onun xarakterinin, əməyə, mənəvi, ideya və mədəniyyət sərvətlərinə münasibətlərinin əsasları ailədə formalaşır. Uşaqların düzgün tərbiyə edilməsi onlarda dəyərli insani keyfiyyətlərin yaranmasına gətirib çıxarır.

Milli-mənəvi tərbiyə işinin məzmunu, ailədə uşaqların tərbiyəsi proqramı bir yandan uşağın yaşı və inkişafı ilə, digər tərəfdən ümumi pedaqoji məqsədlərlə müəyyən edilir. Burada mənəvi, fiziki, əqli, əxlaqi, əmək, estetik tərbiyənin kompleks aparılması vacibdir.

Ədəbiyyat

1. "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı: "Öyrətmən", 1993.
2. Əliyev H.Ə. Milli-mənəvi və dini dəyərlərimiz haqqında. "Azərbaycan müəllimi" 2001, 16–22 avqust.
3. Suxomlinski V.A. Ürəyimi uşaqlara verirəm. Bakı: "Maarif", 1979.
4. Rüstəmov N.M. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların mənəvi tərbiyəsi. Bakı: 1992
5. Tusi X.N. Əxlaqi-Nasiri. Bakı: "Elm", 1989.
6. Педагогическая энциклопедия. (том 3.) Москва, 1966.
7. Занковский. Б.Б. Психология детства. Москва, «Наука», 1996.

РОЛЬ МОРАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА В ДОШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ

резюме

В статье речь идет о роли морального воспитания в формировании личности ребенка в дошкольном возрасте. Известно, что для человеческой жизни формирование морального облика играет решающую роль. Формирование морального и нравственного облика обычно относят к вопросам образования. Отмечается, что основной задачей морального воспитания является подготовка совершенствованных и зрелых граждан, достойных обществу.

THE ROLE OF MORAL EDUCATION IN PERSONALITY FORMATION CHILD IN PRESCHOOL AGE

summary

The article deals with the role of moral education in shaping the personality of the child in preschool age. It is known that the formation of moral character plays a decisive role in human life. Forming a moral and moral image is usually referred to educational issues. It is noted that the main task of moral education is the training of improved and mature citizens who are worthy of society.